

*Супрун В. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

ПЕРЦЕПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗОРОВОЇ СЕНСОРИКИ В МОДЕЛЮВАННІ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА»

Анотація. У статті йдеться про використання перцептивного потенціалу зорової сенсорики в процесі моделювання концепту «жінка». На конкретних прикладах із діаспорної прози продемонстровано механізми виражальної детермінації зорових сенсоризмів для візуалізації зовнішніх параметрів та емоційно-психологічних портретів жінок-героїнь.

Ключові слова: зоровий сенсоризм, концепт «жінка», портретотворення.

Постановка проблеми. Полівалентність художнього аранжування концепту «жінка» в українській феміній прозі визначається образно-типологічними та аксіологічними універсаліями його концептуального наповнення. «Образ скривджені коханий дівчини, уявленої чоловіком та його рідною дружини, щирої й сердечної матері, що всією душею вболіває за долю своїх дітей, пригнобленої кріпачки і водночас духовно багаті, поетичної й волелюбної натури, якою завжди була українська жінка, повсякчас приваблював художників слова» [7, с. 55]. Але оскільки, як зауважує Леся Ставицька, «цей концепт сприймається не стільки розумом, скільки серцем, почуттями» [11, с. 13], зважаючи на емотивні механізми його перцепції, в основі яких лежать аксіологічні моделі взаємодії автора й реципієнта, то й моделювання його відбувається здебільшого на рівні тонких емоцій сенсорної модальності. Сенсорно-перцептивний процес концептуалізації жіночої картини світу до певної міри пояснений психологами, які стверджують, що жінки значно чутливіші (порівняно з чоловіками) й «більше мають потребу в емоційній причетності» [2, с. 558]. Така гіперчутливість жінки в категоризації дійсності висуває на препозиційний план не стільки когнітивні моделі її об'єктивізації, скільки природу емотивного осягнення буття, що, зрештою, стосується й аналізованого концепту.

Мета статті – дослідження зорової сенсорики під час репрезентації письменниками маркерних ознак концепту «жінка».

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначає Дарія Сердюкова, «перцептивний модус дає змогу представляти ситуацію, реалізуючи образотворчу установку з опорою на зорові, слухові та інші чуттєві уявлення» [9, с. 20], що дає можливість письменнику на основі емпіричної суб'єктивності глорифікувати концепт, спираючись на власну аксіологічну вертикаль. Так «відбувається актуалізація заданої автором семантичної частини концепту як ідеального конструкту» [1, с. 65], що являє собою фактично найдієвіший інструмент донесення ціннісних імперативів митця завдяки впливовому чиннику на емоції реципієнта, а широта перцептивних каналів осягнення художнього концепту об'єктивізує унікальний модус його зображально-виражальних параметрів.

Позаяк площина літературного дискурсу, породжуючи комунікаційну модель «авторка – художній концепт – реципієнт»,

дає письменнику змогу здійснити цільове акцентування на окремих перцептивних характеристиках концепту (не виключаючи й способу художньої синестезії), то задіюються різні канали його сенсорної репрезентації. Пріоритетність тут належить візуальним сенсоризмам, адже «зорове сприйняття – основний спосіб пізнання світу і просторової орієнтації» [9, с. 88]. Саме зорова перцепція дає шанс не просто контурно уявити жіночий образ, а й деталізувати його концептуальні характеристики. Зорова сенсорика допомагає автору створити карту емоцій жінки, даючи можливість покласти її у форму художнього концепту в комбінаторних, неповторних і навіть оказіональних варіаціях емоційно-конотативної мелізматики, надаючи йому індивідуально-експліцитного у вияві та імпліцитного в семантиці змісту.

Візуальне «опредмечення» концепту «жінка» залежить від акцентуації смислової прагматики автора, аксіологічного, естетичного й емоційного наповнення концепту. Тому авторки обирають ті візуалізовані ознаки концепту, які є концептуальними у відповідному художньому контексті внаслідок не лише портретної контурності, а й тісного взаємозв'язку з внутрішнім світом жінки.

Часто для опису зовнішніх характеристик героїнь жінки-авторки вдаються лише до однієї, але присутньої художньої деталі зорової семантики. І це цілком виправдано, адже, як зазначає Надія Медведєва, «у процесі сприймання художнього твору відбувається його інтерпретація. Кожна деталь твору набуває для реципієнта особливого, символічного значення, допомагає усвідомити зміст зображеного, тож розглядається більш уважно, диференційовано. З точки зору психології, художній елемент виконує функцію стимулу (подразника), що впливає на нашу свідомість, актуалізує попередній життєвий і мистецький досвід, викликає певний асоціативний ряд, пробуджує почуття, оцінюється, інтерпретується» [6]. Наприклад, Леся Лисак інтенсифікує емоційний градус внутрішніх переживань жіночих образів завдяки індивідуалізованій деталі зорової семантики – погляду, з одного боку, вкладаючи в нього інформаційну константу стану жінки, а з іншого – залишаючи шлюз для поглиблення реципієнтом інтерпретаційних значень за рахунок індивідуальних асоціативних образів.

У нарисі «Яблуні цвітуть» (збірка «Терпкі пахощі») мисткиня зображує жінку, світ якої звукується до рутинних реалій одноманітного життя, позбавленого уваги чоловіка, що постійно зайнятий на роботі. Романтична душа Галі ловить красу навіть у дрібницях, а побутовізм життя не зруйнував внутрішніх поривів до гармонії між вишуканістю оточення й мрійливою естетикою. Доказом цього є «квітуча галузка яблуні» [4, с. 317], яку героїня ставить у букет як асоціативний символ зародження спільного з чоловіком кохання (щем весняної ще «нероз-

квітлої» любові тематично перегується з новелою «Зав'язь» Григора Тютюнника й в естетиці символіки теж). Тому реакція Галі на неочікувану пропозицію чоловіка поїхати подивитись на квітучі яблуні візуалізується авторкою через погляд жінки: «В очах Галини зацвіла усмішка» [4, с. 318]. Метафоричний паралелізм зорового образу, використаний письменницею, лише «привідчиняє» заслону внутрішнього вибуху емоції щастя, залишаючи читачеві глибший пласт інтерпретаційних можливостей розуміння емоцій жінки, що залежить від чуттєвого відгуку реципієнта, збагаченого особистим досвідом. Мисткиня дає читачеві право самому розібратися в складній амальгамі почуттів героїні, інспірованої зоровим сенсоризмом погляду, свідомо нашттовхуючи реципієнта на думку, що любов для героїні – це не лише ідеалізований спогад, а й цілковита реальність власного буття.

Антитетично іншу модель настроєвої тональності криз призму зорової сенсорики репрезентує Леся Лисак у наступному нарисі цієї самої збірки «Із книги смутку». Якщо в попередньому творі авторка звернула увагу на художню деталь зорового сенсоризму в кінці сюжету, даючи читачеві змогу через недомовленість «схопити» авторську ідею й образно домалювати психоемоційний портрет жінки, то в аналізованому нарисі мисткиня одразу візуалізує образно-сміслову навантаженість погляду: «В її очах сірілася втома, а радше сполука втоми із смутком» [4, с. 319]. І знову мисткиня вдається до прийому метафоризації зорової сенсорики, лише наснажує його кольоративом, семантика якого розкриває безмір страждань жінки. Тут не йдеться про колір очей, адже описуються не зовнішні характеристики, а психоемоційний стан героїні, змученої розгулом тоталітаризму на її Батьківщині, що екстраполюється на візуальні вияви її портретотворення.

Сюжетне пояснення трагедії особистості повсякчас натикається на спробу письменниці візуалізувати емоційну драму жінки, інспіровану співпереживанням з далекими краями, чий долі цілком узалежнені ідеологічними нормами червоних зверхників. Мисткиня не просто переповідає муки українців, котрі знаходять підтримку й емоційний резонанс у головній героїні, а заради реалістичної об'єктивізації прагне їх унаочнити, здокументалізувати історичні факти більшовицького злочинства побаченим особисто, що дає можливість панорамної ретрансляції з урахуванням вихоплених поглядом промовистих деталей, як-то порослі травою могили односельчан, над якими заборонено відправляти «радісної пісні про Воскресіння» [4, с. 319]. Для цього авторка використовує окулесичні конструкції, розкидані по всьому текстовому масиві твору, типу: «я кинула оком» [4, с. 320], «перед очима стали» [4, с. 320], «я бачу очима» [4, с. 321], що, крім фактографічності, надають певної суб'єктивності зображуваному, характеризуючи при тім образ самої героїні як залюбленої в рідний край патріотки.

Через зорову сенсоріку Леся Лисак передає власні аксіологічні імперативи, виявлені на рівні художньої реалізації концепту «жінка», за допомогою домінування в системі поглядів героїні не особистих переживань, а гранично напружених національних ідей. Сенсорна візуалізація дає змогу бачити світ очима жінки, а разом із мобілізацією психологічних засобів портретотворення «у вигляді характерологічних деталей» [3, с. 159], локалізація яких розосереджена по всьому твору (маємо абрубтивне переривання монологів героїні чи ту ж таки зорову деталь («Вона набрала віддиху...») [4, с. 320]), що свідчить про її емоційне напруження; енергетику внутріш-

нього болю, метафорично інтенсифіковану до образу смутку, який «вдарить об стіну байдужості» [4, с. 322]; психоемоційне виснаження, акцентоване авторкою звертанням «втомлена жінко» [4, с. 322]; використання в мовленні жінки риторичних запитань, корті промовисто свідчать про її внутрішні терзання: «Чи то вже комуна мертвих боїться? Боїться, щоб вони не встали з гробів заплатити за кривди тих, що живуть?» [4, с. 321]), відчуті його у фемінних вимірах внутрішнього простору.

Однак найчастіше зорову сенсоріку письменниці використовують усе ж для візуалізації розлогих портретних описів з метою певного «опредмечення» концепту «жінка», надання йому реальних обрисів. При чому мисткині нерідко виходять за межі стереотипних ознак образного еталону українок, сенсорно-перцептивний образ яких досить детально дослідила Тетяна Семашко [8]. Так, у повісті «Оля» Ярослава Острук візуалізує образ головної героїні «в межах тропів осі суміжності» [8, с. 134] з етнічними стереотипами, але при цьому не виходить за рамки народної естетики, лише додаючи їй індивідуалізованих і навіть ідеальних ознак: «Оля маленька, наче порцелянова статуетка, золотоволоса, носик трішки вгору, а на вустах чарівна усмішка» [10, с. 11]. Художні засоби використані мисткинею (а тут маємо оперті на фольклоризм художні епітети й порівняння) працюють на сенсорно-перцептивне осягнення героїні, зіставної в малюванні авторки з дівочими образами родинно-побутових пісень. Мисткиня досить уважна до окулесичних характеристик своєї героїні, що, як і в імпресіоністичній прозі, переформатовують семіотичну структуру зовнішнього зображення у вторинне значення генеративного вираження внутрішніх смислів, надаючи образу концептуальної місткості, за якою реципієнт прочитає психологічний портрет Олі (зокрема втіленням доброти стає усмішка дівчини, художньо трансформована засобами візуальної сенсоріки).

Висновки. Отже, послуговуючись зоровою сенсорікою, мисткині мають змогу не лише передати зовнішньо-фізіологічні характеристики фемінних образів, що входять до конгломеративного концептуального каркасу «жінка», а й через аргументацію їхніх портретних деталей у певних сюжетно-подієвих ситуаціях візуалізувати емоційно-психологічний стан своїх героїнь.

Література:

1. Булюбаш А.Ю. Модусы перцепции и способы их языковой объективизации в поэтической модели мира А.И. Бунина и Н.А. Заболотского: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Армавир, 2017. 261 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: учебник для студентов филологических специальностей. 3-е изд., испр. Одесса: Латстар, 2002. 202 с.
4. Лисак Л. Терпкі пахощі. Нью-Йорк – Джерсі Сіті: Свобода, 1969. 344 с.
5. Марутовська О.О. Емотивно-резонансні властивості постмодерністського сенсорного образу в текстах англomовного епічного фентезі. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2016. Том 19. № 2. С. 57–66.
6. Медведєва Н.В. Дослідження творчого сприймання. URL: http://lib.iitta.gov.ua/1875/1/%D0%9C%D0%95%D0%94%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%92%D0%90_%D0%9D.%D0%92._1_c.pdf.

7. Новиков А. Образ української жінки-страдниці в п'єсах драматургів театру корифеїв. Дивослово. 2004. № 7. С. 55–58.
8. Семашко Т.Ф. Перцептивний образ фізичної краси українців в аспекті етнічної стереотипізації. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 43. С. 130–136.
9. Сердюкова Д.Б. Речевое представление ситуации разлада отношений в биографическом нарративе (на материале документальной художественной прозы): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». Санкт-Петербург, 2010. 24 с.
10. Сосенко-Острук Я. Оля. Мюнхен: LOGOS, 1963. 151 с.
11. Ставицька Л. «Сучасна українська лінгвістика...». Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту «жінка» в українській мові: монографія. Київ: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 13.

Супрун В. М. Перцептивний потенціал зрительної сенсорики при моделюванні концепта «жінка»

Анотація. В статті йде про перцептивний потенціал зрительної сенсорики, використаному авторами

для образного моделювання концепта «жінка». На конкретних прикладах з діаспорної прози продемонстровано механізми виразительної детермінації зрительних сенсоризмів для візуалізації зовнішніх параметрів і емоційно-психологічних портретів жінок-героїнь.

Ключові слова: зрительний сенсоризм, концепт «жінка», портретоутворення.

Suprun V. The Perceptual Capacity of the Visual Sensory in the Modeling of the Concept “Woman”

Summary. The article refers to the perceptual capacity of the visual sensation, used by the authors for the figurative modeling of the concept “woman”. It is displayed the mechanisms of demonstrative determination of visual sensorisms for the visualization of the external parameters and emotionally – psychological portraits of women heroines on the specific examples of Diaspora pros.

Key words: visual sensorisms, the concept “woman”, the portrait creation.